

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ

ΠΛΑΤΩΝ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΝ
ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΝ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ

ΤΟΜΟΣ Δ' - ΤΕΥΧΟΣ Α' ΚΑΙ Β'.

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ ΚΑΙ ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1881

Οὗτοι οὗτοι περὶ τῶν δι' ἑαυτοὺς ἄλλοτε
βουλομένων ἢ περὶ παιδείας καὶ αὐτῶν καὶ
τῶν αὐτῶν εὐαίων. (Πλάτ. Θεάγος.)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Χ. Ν. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΣ

1881

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

» μὲν νοουθετήσεις ἐνεῖσι, πολλάκι δὲ διέξοδοι καὶ ἔπαινοι καὶ ἐγκώμια
 » παλαιῶν ἀνδρῶν ἀγαθῶν, ἵνα ὁ παῖς ζηλῶν μιμῆται καὶ ὀρέγηται
 » τοιοῦτος γενέσθαι. Οἱ τ' αὖ κιθαρῖσται — σωφροσύνης τε ἐπιμελοῦνται
 » καὶ ὅπως ἂν οἱ νεοὶ μηδὲν κακουργῶσι· πρὸς δὲ τούτοις, ἐπειδὴν κιθαρί-
 » σματα ἐντείνοντες, καὶ τοὺς ῥυθμούς τε καὶ τὰς ἀρμονίας ἀναγκάζουσιν
 » οἰκειοῦσθαι ταῖς ψυχαῖς τῶν παιδῶν, ἵνα ἡμερώτεροί τε ὦσι, καὶ εὐρυ-
 » θυμότεροι καὶ εὐαρμοστότεροι γιγνόμενοι χρήσιμοι ὦσιν εἰς τὸ λέγειν
 » τε καὶ πράττειν· πᾶς γὰρ ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου εὐρυθμίας καὶ εὐαρμο-
 » στίας δεῖται. Ἔτι τοίνυν πρὸς τούτοις εἰς παιδοτρέβου πέμπουσιν, ἵνα
 » τὰ σώματα βελτίω ἔχοντες, ὑπηρετῶσι τῇ διανοίᾳ χρηστῇ οὕσῃ καὶ μὴ
 » ἀναγκάζονται ἀποδειλιᾶν διὰ τὴν πονηρίαν τῶν σωμάτων καὶ ἐν τοῖς
 » πολέμοις καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις πράξεσιν»¹.

Ταύτην λοιπὸν τὴν προγονικὴν τῶν παιδῶν ἀγωγὴν καθ' ὅλου καὶ
 ἡμεῖς μετ'χειριζόμενοι καὶ ταῦτα τὰ μαθήματα εἰσάγοντες δυνάμεθα
 νὰ μορφώσωμεν τοὺς παῖδας ἠθικῶς, διανοητικῶς καὶ σωματικῶς καὶ
 ἀναδείξωμεν αὐτοὺς χρηστοὺς πολίτας. Ἡμεῖς μάλιστα ὑπερέχομεν ἐκεί-
 νων, ἅτε εὐμοιροῦντες καὶ ἀληθοῦς θρησκείας καὶ κεκτημένοι καὶ τὴν
 ἱεράν τοῦ Εὐαγγελίου βίβλον, ἣτις πάντων μάλιστα δύνχται νὰ μορφώσῃ
 τὴν καρδίαν καὶ διαφυλάξῃ τὰ ἀγνά τοῦ ἔθνους ἡμῶν ἡθῆ. Οὕτω πράτ-
 τοντες καὶ περὶ ταῦτα ἀσχολούμενοι δυνάμεθα νὰ εὐδαιμονήσωμεν ἄλ-
 λως· δέ, καθ' ἡμῶν ἐπὶ πατραγαθία καυχωμένων οἱ δυσμενῶς διακείμε-
 νοι δύνχται νὰ εἰπωσιν ὅ,τι ὁ Ἰούλιος Κεῖσαρ τοῖς Ἀθηναίοις, μετὰ
 τὴν ἐν Φαρσάλοις ἦνταν τὸν ἔλεον αὐτοῦ ἐξαιτουμένοις, εἶπε· «Ποσάκις
 » ὑμᾶς ὑπὸ σφῶν αὐτῶν ἀπολλυμένους ἢ δόξα τῶν πικτέρων περισώσει»;

L. CARRAU

ΤΟ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΝ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΟΣ²

(Συνέχεια)

Γνωστὸν ὅτι κατὰ τὸν Πλάτωνα ἄρχεται ἡ ἀνατροφή πρὸ αὐτῆς τῆς
 συλλήψεως. Ἡ Πολιτεία τοῦ φιλοσόφου εἶνε οἶονεὶ ἱπποφορβεῖον, ἔνθα

1) Πλάτ. Πρωταγόρ. σ. 323, γ'—326 γ'.

2) Ἴδε εἰς γ' καὶ δ' τεύχ. σελ. 93.

οὐδεμία δ' ασταύρωσις τελείται ἄνευ τῆς βουλήσεως καὶ τοῦ ἐλέγχου τῶν ἀρχόντων. Ὅσον καὶ ἂν φαίνεται κινουῦσα ἡμᾶς εἰς ἀγανάκτησιν, καὶ δικαίως, ἢ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἐπίσημος ἐπέμβασις, πρέπει ἐν τούτοις νὰ παρατηρηθῇ ἐν αὐτῇ ἡ ἐφαρμογὴ ἐπιστημονικοῦ νόμου ἀναμφισβητήτου σπουδαιότητος, τοῦ νόμου τῆς κληρονομικότητος. Τίς ὁ ἀμφιδόλων, ὅτι τὸ ἔργον τῆς ἀνατροφῆς θὰ καθίστατο διαφερόντως εὐχερέστερον, ἂν ἅπαρτα τὰ παῖδια ἐγεννῶντο ἐκ γονέων ἰσχυρῶν, νοσημόνων καὶ ἐντίμων; *Fortes creantur fortibus et bonis*. . . Πόσα τοῦ χαρακτήρος ἐλαττώματα καὶ τοῦ πνεύματος μεταδίδονται διὰ τοῦ αἵματος! Πόσα εἶνε ἀποτελέσματα ὀργανισμοῦ, κληροδοτηθέντος ὑπὸ γονέων ἀσθενῶν ἢ ἀτόνων! Ἄς ὑποθέσωμεν, ὅτι αὐστηρῶς ἀπεδεικνύετο, ὅτι τὰ πνευματικὰ νοσήματα εἶνε ἀείποτε κληρονομικά: εἶνε ἀσφαλές ὅτι ὁ νόμος ἤθελεν ὑπερβῆ τὰ ὅρια τῆς δικαιοσύνης, μὴ ἐπιτρέπων τὸν γάμον εἰς ὄντα μοιραίως καταδικασθέντα νὰ διακωνίσωσιν ἐν τῷ κοινωνικῷ σώματι τὴν ἐπιληψίαν, τὴν ἠλιθιότητα, τὴν κλεπτομανίαν, τὴν μονομανίαν τῆς ἀνθρωποκτονίας ἢ τοῦ ἐμπρησμοῦ; Ἦθελε πράξει τι ἕτερον ὁ νομοθέτης ἐν τοιαύτῃ περιστάσει, ἢ νὰ προνοήσῃ περὶ τοῦ συμφέροντος τῶν μελλουσῶν γενεῶν; Ἄναμφιδόλως τοιαύτη ἀπαγόρευσις ἤθελε μᾶς ἀφήσει μακρότερον ἔτι τοῦ ἀπεχθοῦς συστήματος τῆς ἐπιλογῆς, τὸ ὁποῖον ἐκθειάζει ὁ Ἕλληνας φιλόσοφος: δὲν εἶνε ὀλιγώτερον ἀληθές ἐν τούτοις, ὅτι ὁ Πλάτων ἔσχε τὴν τιμὴν νὰ κατανοήσῃ ἅπασαν τὴν ἀξίαν τῆς κληρονομικότητος: ἔσφαλε μόνον ἐμπιστευθεῖς εἰς τοὺς ἀρχοντάς του ἔργον, τὸ ὁποῖον ἐν πολιτείᾳ, ἐνθα οἱ ἄνδρες καὶ αἱ γυναῖκες ἤθελον νοήσαι ἅπασαν τὴν σημασίαν τῶν πρὸς τὴν κοινωνίαν καὶ τὰ μέλλοντα τέκνα τῶν καθηκόντων, ἔπρεπε ν' ἀπορρῆ φυσικῶς ἀπὸ τῆς πεφωτισμένης ἐκλογῆς ἐκάστου.

Γνωστὸν ἐπίσης, ὅτι ἰδέα κηδεμονίας τῆς Πολιτείας, ἐνθα ἐκεῖναι αἱ προφυλάξεις λαμβάνονται, ἔπως αἱ μητέρες μὴ δύνανται ν' ἀναγνωρίζωσι τὰ ἑαυτῶν τέκνα, ἀνενώθη ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μᾶς ὑπὸ τοῦ Καρόλου Φουριέρου. Κατ' αὐτὸν τοῦλάχιστον, λεπτομέρειαί τινες εἶνε εὐάρεστοι: οἱ τρέφιμοι ἐκεῖνοι, διχμεμερισμένοι ἐν διακεκριμέναις αἰθούσαις, καθ' ὅσον ἀνήκουσιν εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν *εἰρηνικῶν*, τῶν *δυσαγῶγων* ἢ τῶν *διαβολίσκων*, αἱ *περιπαθεῖς* ἐκεῖναι θεραπευαίνιδες, μεταλάσσουσαι ἀκαταπαύστως παρὰ τὰ τέκνα, καὶ πληροῦσαι μετὰ τέρψιως, ἀείποτε ἀνανεουμένης, ὑπηρεσίαν, ἣεις ἐν πολιτισμοῦ κασαστάσει ἀπαιτεῖ ἐξάκις πλείονα χρόνον καὶ τετραπλάσιον προσωπικὸν, ὃ εὐφυῆς ἐκεῖνος μηχανισμός, διὰ μόνης χειρὸς κινῶν εἴκοσι συγχρόνως λίκνα: αἱ ἐλαστικαὶ ἐ-

κείναι ψίαθοι, έτοιμοι νά δεχθώσι τά τεχνία, ἄμα κοπωθῶσιν ἐν τῷ λί-
κνῷ: πάντα ταῦτα ἀποτελοῦσιν, ἐν τῷ Φαλαγγεῖῳ τοῦ Φουριέρου, εἰ-
κόνα πλήρη ποικιλίας, εὐαρέστου καί χαρίεντος θορύβου. Αἰσθάνεται τις
ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἐμψυχούται ὑπὸ βαθείας συμπαθείας ὑπὲρ τῶν ἐσπαρ-
γανωμένων αὐτοῦ παιδίων· ἡ δὲ πρόνοια αὐτοῦ ἐκτείνεται μέχρι τῶν λε-
πτομερεστέρων ὀδηγιῶν· αὐτὴ κανονίζει τὰς ὥρας τῆς ἐγέρσεως, τὴν θερ-
μότητα τῶν αἰθουσῶν, τὴν ποιότητα τῆς ἐνδυμασίας, τοὺς διαφόρους τῆς
τροφῆς τρόπους. Πλήρης χίμαιρα· ἀλλὰ χίμαιρα ἀγαπῶσης καρδίας. Ἡ
μάνδρα τοῦ Πλάτωνος προξενεῖ ἐντύπωσιν ἀποστροφῆς καὶ σκυθρωπῆς
θλίψεως: δὲν δύναταται τις ἢ νά λυπηθῆ τὰ πτωχὰ ἐκεῖνα παιδία κα-
τελημμένα, ἀπὸ τῆς εἰσόδου αὐτῶν εἰς τὸν βίον, ὑπὸ τῆς τραχείας καὶ
παγετώδους χειρὸς τῆς πολιτείας.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἰδίως ἐκπαίδευσιν, ὁ Πλάτων, ἀριστοκρατικώτερος
τοῦ Χαρώνδα, ἀσχολεῖται διὰ τὴν τῶν φυλάκων μόνον καὶ τῶν μελλόν-
των ἀρχόντων. Αὕτη μένει τὸ προνόμιον τῶν δύο ἀνωτέρων τάξεων, διότι
ἡ τελευταία τάξις, ἡ τῶν χειρωνάκτων, οὐδεμίαν λαμβάνει ἐπαγγελμα-
τικὴν ἀνατροφήν. Τὸ παιδίον θὰ περιορισθῆ μανθάνον καθ' ὄλον αὐτοῦ
τὸν βίον καὶ τελειοποιῶν τὸ ἐπιτήδευμα τοῦ πατρὸς του. Ὅπως κατορ-
θῶσῃ δὲ τοῦτο, πρέπει ἀπὸ τῆς τρυφερωτάτης ἡλικίας νά στρέψῃ πρὸς
τοῦτο τὴν ἱκανότητά του. Τὸ κάλλιστον τῶν μέσων εἶνε ν' ἀρξῆται παῖ-
ζον τὸ ἐπιτήδευμα ἐκεῖνο, ὅπερ βραδύτερον θὰ ἦνε δι' αὐτὸ σοβαρὰ ἀσχο-
λία. Θέλουσι παρέχει εἰς αὐτὸ μικρὰ ἐργαλεῖα κατὰ τὸ πρότυπον τῶν
ἀληθῶν· ἂν μέλλει νά καταστῆ ἀρχιτέκτων, γεωπόνος, ὑποδηματοποιός,
θέλουσι κατασκευάσει δι' αὐτὸ μικροὺς πύργους, μετενέγκει τὸ χῶμα, με-
τρήσει καὶ πελεκήσει τεμάχια ξύλου. Ὁ τρόπος οὗτος τῆς διὰ τῆς τέρ-
ψεως μαθητείας εἶνε ἄξιος σημειώσεως. Οὐδὲν πρὸς τὰς ὀρέξεις τοῦ παι-
δὸς συμφωνότερον τῶν διὰ τῶν χειρῶν γινομένων τεχνῶν, καὶ διὰ νά γνω-
ρίσῃ νά τὸν παραστήσῃ εἰς αὐτὸ ὡς διασκέδασιν, θὰ δυνηθῶσι νά τὸ
ὀδηγήσῃσι τάχιστα καὶ ἀκόπως εἰς ἀξιοσημειώτον βαθμὸν ἐπιτηδειότη-
τος. Καὶ ἐν τούτῳ ἀκόμη ὁ Φουριέρος φαίνεται ἐμπνευσθεὶς ὑπὸ τοῦ
Πλάτωνος, εἶνε γνωστὸν δὲ ὅτι ἡ εὐφυῆς ἰδέα τοῦ Ἑλλήνος φιλοσόφου
ἐφηρμόσθη ἐσχάτως μετὰ πλήρους ἐπιτυχίας ἐν τισι σχολείοις τῶν Πα-
ρισίων.

Ἐκτὸς τοῦ ἐνδιαφέροντος τούτου τεμαχίου τῶν *Νόμων*, μάτην ἤθελε
τις παρὰ τῷ Πλάτωνι ζητήσῃ τι σχετικὸν πρὸς τὴν ἀνατροφήν τῶν
πρώτων ἐτῶν. Περητηρήθη ἄλλως τε, ὅτι ἐλαχίστην ἔχει συμπάθειαν πρὸς

τὰ μικρὰ παιδία. Θεωρεῖ τὸ παιδίον ὡς τὸ μᾶλλον ἀνοικονόμητον, ὡς τὸ μᾶλλον πονηρὸν, ὡς τὸ μᾶλλον ἀνυπότακτον πάντων τῶν ζώων. Ἐν γένει οἱ Ἕλληνες φιλόσοφοι φρίνονται ἐμψυχούμενοι ὑπὸ παρομοίων ἀπέναντι αὐτῶν διαθέσεων. Ἐνδιαφέρονται περὶ αὐτῶν ἀπὸ τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν ἀρχεται ἀναπτυσσομένη αὐτῶν ἡ διάνοια. Παρημέλησαν καθ' ὅλοκληρίαν τὴν ψυχολογίαν ταύτην τῆς παιδικῆς ἡλικίας, τοσοῦτον ἀναγκαίαν εἰς πάντα τὸν περὶ τὰ παιδαγωγικὰ ἀσχολούμενον. Οἶδεν σχεδὸν γινώσκομενον περὶ τῶν παιγνιδίων τῶν, τὰ ὅποια ὁ Πλάτων ἀξιεῖ νὰ κανονίσῃ ἐξ ἀρχῆς διὰ τῶν ἀστυροτάτων νόμων, κατασιγάζων οὕτω τὸ εὐτυχὲς ἐκεῖνο αὐτόμακτον, τὸ ὅποιον μόνον παρέχει ἐξάσκησιν σύμφωνον πρὸς τὰς γεννωμένας δυνάμεις τοῦ σώματος καὶ τοῦ κενύματος.

Ἄμα τῇ ἐπαρκεῖ ἐξεγέρσει τοῦ πνεύματος τοῦ μέλλοντος πολεμιστοῦ, πιθανῶς ἐν ἡλικίᾳ ἕξ ἢ ἑπτὰ ἐτῶν, διδάσκοντα εἰς αὐτὸν οἱ μῦθοι τῶν ποιητῶν. Καὶ κατὰ τοῦτο συμμορφῶται ὁ Πλάτων πρὸς τὴν καθόλου ὑφισταμένην συνήθειαν τοῦ καιροῦ του. Τοῦτο ἦτο τῶντι ὁ πρῶτος καὶ ἀναπόφευκτος βαθμὸς τῆς ἐκπαιδεύσεως. Τὰ ἔργα τῶν ποιητῶν, καὶ πρὸ παντὸς τὰ τοῦ Ὀμήρου, ἦσαν παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ὅ,τι ἡ Βίβλος παρὰ τοῖς Δικμαρτυρομένοις. Ἐν αὐτῇ περιλαμβάνοντο αἱ ἐθνικαὶ παραδόσεις καὶ ἡ θρησκεία ὁλόκληρος, ἡ δὲ ἐξοχος τῆς γλώσσης καλλονὴ καθίστη αὐτοὺς θεοπνεύστους. Ἐν τούτοις, τὰ ἐκ τῆς λαμπρᾶς ταύτης ποιήσεως ἠθικὰ διδάγματα δὲν ἦσαν πάντα ἀνεπίληπτα· τὰ ὑπὸ τῶν θεῶν τοῦ Ὀμήρου παρεχόμενα παραδείγματα εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ἀδυναμίαν δὲν ἦσαν πάντοτε ἐποικοδομητικά, συνειδήσις δὲ ἤκιστα εὐσυνειδήτος, λαμβάνουσα αὐτὰ ὡς πρότυπα, δὲν ἠθελε βεβαίως τύχει χάριτος καὶ πρὸ τοῦ ἐπεικεστότερου τῶν δικαστῶν. Πολλάκις μάλιστα ἐπωφελοῦντο ἐκ τῶν σκανδάλων τοῦ Ὀλύμπου πρὸς συγγνώμην πραγμάτων λίαν αἰσχυρῶν· ἐμνημονεύσαμεν ἀνωτέρω τῆς ἐπιδειξίου ἀπολογίας, ἣν ὁ Ἄδικος παρὰ τῷ Ἀριστοράνῃ ὑποβάλλει εἰς τὸν μαθητὴν του ἐν ἡ περιπτώσει θὰ ἐζήτην ν' ἀφοπλίσῃ τὴν ὀργὴν ἐνὸς συζύγου. Οὐχ' ἦττον, μεθ' ὅλην τὴν προφανῆ ἀνηθικότητα τῶν μυθολογικῶν παραδόσεων, ἐπιστεύετο ὅτι ἀκινδύνως ἦτο δυνατὸν νὰ τὰς ἀποτυπώσωσιν ὅσον τάχιστα εἰς τὴν μνήμην καὶ τὴν φαντασίαν τῶν νεανίσκων, ἐπὶ τοσοῦτον εἶχον καθαγιάσει αὐτοὺς ὁ θυμασμός καὶ τὸ σέβας τῶν αἰώνων! Ἀληθῶς εἰπεῖν, οὐδεὶς ὑπεπτεύετο τὸν κίνδυνον, συνεπῶς ὑπῆρχον ἀμφισβόλαι περὶ τῆς ὑπάρξεώς του. Ἄπασσι ἐκεῖναι αἱ ὑπὸ τῆς τέχνης μεταμορφωθείσαι παραδόσεις, ὑπὸ τοῦ αἰσθήματος τῆς πατρίδος καὶ τῆς θρησκείας, ἀπώλεσαν ἐν τῇ

ψυχῇ τοῦ Ἑλλήνος τὴν γραμματικὴν αὐτῶν ἔννοιαν καὶ τὴν ἀρχέγονον τραχύτητα ἐκυμκίνοντο, δὲ, ἔλωσ πεπληρωμένοι ιδεώδους φωτός, μέσῳ γῆς καὶ οὐρανοῦ, μετὰ τὸ θέλητρον παρελθόντος, οὐ τὴν ἀπόστασιν οὐδεὶς ὀφθαλμὸς ἠδύνατο νὰ καταμετρήσῃ. Οὕτω καὶ διὰ τὸν εὐλαβῆ Χριστιανὸν γεγονότα τινὰ τῆς Βίβλου, ἐπὶ παραδείγματι ἢ ὑπὸ τῆς Ἰουδιθ δολοφονία τοῦ Ὀλοφέρου, χάνουσι τὸν ἐγκληματικὸν χαρακτήρα, ὃν ὤρειλαν νὰ ἔχωσιν εἰς τὰ ὄμματα εὐσυνειδήτου συνειδήσεως. Ὁ δὲ Πλάτων, δὲ, ὑπερκέστερον καὶ αὐστηρότερον, ἰσχυρίζεται ὅτι δὲν ἐπιτρέπει νὰ εἰσδύωσιν εἰς τὸ πνεῦμα τῶν παιδίων εἰμὴ μῦθοι ἐξηγησιμένοι καὶ περιλακιδάνοντες ἀνεπίληπτον ἠθικὴν ἔννοιαν. Ἐντεῦθεν παράδοξος δι' αὐτὸν δυσχέρεια. Δὲν θέλει ν' ἀρνηθῇ ἐν συνόλω τὴν παραδεδομένην θρησκείαν, οὔτε νὰ ἐξκολληθῆται μέχρι θανάτου τὴν πάλιν κατὰ τῆς ποιήσεως, ἥτις εἶνε τὸ ὄργανον αὐτῆς· καὶ ὁ διερμηνεὺς, καθὰ ἔπραξαν ἐν ὀνόματι τοῦ λόγου φιλόσοφοί τινες, οἱ οἱ Ξενοφάνης καὶ ὁ Δημόκριτος· γινώσκει ὅτι ἡ ποίησις ἐξασκεῖ κράτος ἐπὶ τῶν πνευμάτων, ποιητῆς δ' ὧν αὐτὸς, δὲν δύναται νὰ ἀπαγορεύσῃ εἰς ἑαυτὸν, μέχρι τῶν αὐστηροτάτων ἀναθεμάτων του, τρυφερότητα τινὰ πρὸς τὴν αἰωνίαν ταύτην ἐχθρὰν τῆς φιλοσοφίας. Θὰ γείνη ἀπόπειρα συνειδητοῦ τινος· θὰ διατηρηθῇ ὁ Ὅμηρος, ἀλλ' ἐπιμελῶς ἐκκεκαθαρισμένος· θέλουσιν ἀφαιρεθῆ ἅπαντα τὰ ἱξυβριστικὰ πρὸς τὴν θεότητα τεμάχια. Ἀπαγορεύσεις εἰς τὰ τέκνα νὰ πιστεύωσιν, ὅτι οἱ θεοὶ μεταμορφοῦνται, ὅτι ζητοῦσιν ἐνίοτε ν' ἀποπλανῶσι τοὺς θνητούς, ὅτι ὑπόκεινται εἰς τὰς ἰδυναμίας τοῦ ἔρωτος. Ἀπαγορεύσεις νὰ παρουσιάζωσιν εἰς τὴν φαντασίαν αὐτῶν ὡς ἥρωας φεύγοντες, δημοσίᾳ ὑβρίζοντας ἀλλήλους, ἢ δίκην γυναικῶν παραπονουμένους ἐπὶ τῇ κακῇ αὐτῶν τύχῃ. Ἀπόλυτος σχεδὸν προγραφή τῆς τραγωδίας, κατὰ τὰ πάθη μόνον ὑποθαλαπούσης· αὐστηρότερα ἔτι προγραφή τῆς κωμῆς, καθὸ ἀρεσκομένης νὰ προκαλῆ τὸν βάνουσον γέλωτα, ἐξευτελίζοντα τὸν ἄνθρωπον. Γνωστὸν δὲ ὅτι ὁ Πλάτων προβαίνει, προτείνων εἶδα τι ποιήσεως γεγυμνωμένης ἀπὸ παντὸς τεχνάσματος ψευδοῦς ρυθμοῦ καὶ ἰκόνος, λίαν ἐποικοδομητικῆς καὶ ὡς τὰ ἀντικείμενα, ὑποδεδειγμένα ὑπὸ τῶν ἀρχόντων, καὶ ὑπὸ τὸν ἔλεγχον αὐτῶν, ἤθελον πραγματεῦσθαι ὑπὸ ἐπισήμων ποιητῶν, — εἶδος τι πρακτικῆς ἠθικῆς, συντεθειμένης ὑπὸ συγγραφέων ἐπὶ μισθῷ, κατὰ τὰ διατάγματα ὑπουργείου τῆς δημοσίας ἠθικότητος.

Διστάζει τις νὰ μεμφοθῇ ἐνταῦθα τοὺς ὑπερβολικοὺς ἐνδουσιασμοὺς τοῦ Πλάτωνος. Τοιαύτη εἶνε ἡ δύναμις τῆς ἀνατροφῆς, τοιαύτη εἶνε ἡ ἀνεξί-

τηλος βαθύτης τῶν ἐντυπώσεων τῆς πρώτης νεότητος, ὥστε εἶνε ἀμφί-
 βολον, ἀν εἶνε δυνατὸν νὰ μεριμνήσῃ τις λίαν πρὸς ἀπομάκρυνσιν παντὸς
 ὅ,τι ἠδύνατο ν' ἀλλοιωσῇ τὴν ὀρθότητα τῆς ἠθικῆς κρίσεως καὶ τὴν
 ἀγνότητα τῶν νεαρῶν ψυχῶν. Εἶνε ἀληθέστατον, ὅτι ἠθικοποιεῖ τοῦ κα-
 λοῦ ἡ θεωρία ἀλλὰ τοῦτο εἶνε ἀποτέλεσμα, λίαν βραδέως περρυόμενον,
 καὶ θὰ ἦτο γραμμικόν τι ὁ ἐπὶ τῆς ἐξυγιζούσης ἀρετῆς τῆς καλλονῆς
 ὑπαλοχισμός, διὰ τὰ νεώτατα παιδία. Δότε ἐπὶ παραδείγματι εἰς τινα
 μαθητὴν δέκα τεσσάρων ἢ δέκα πέντε ἐτῶν τὸ τέταρτον βιβλίον τῆς
Λικειάρχου: ἔστε βίβλιος, ὅτι ὀλιγώτερον θὰ συγκινηθῇ ἐκ τῶν θαυμα-
 σίων τῆς ἀπαρμιλλῶν ταύτης τρυφῆς, ὅσον θὰ ταραχθῇ ὑπὸ τινων
 σήμεριων φλογερῶν πάθους, ἅτινα θὰ προκαλέσωσι παρ' αὐτῷ ζητήματα
 κινδυνώδους περιεργείας. Προσθέτω ὅτι πρέπει ν' ἀποφεύγῃ τις, προι-
 ξασφαλίζων τὸ πνεῦμα τῶν μαθητῶν ἐναντίον ἠθικῶν μαθημάτων περι-
 λαμβανομένων ἐν τινι τεμαχίῳ, καθ' ὃν χρόνον ἀξιοὶ ἅμα νὰ ὑποβάλλῃ
 εἰς τὴν ἐκτίμησιν αὐτῶν τὰς φιλολογικὰς ἀρετάς. Δὲν εἶχεν ἄδικον ὁ
 Ρουτσῶ, παρατηρῶν ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ μῦθοι τοῦ Λαφονταίνου δὲν εἶνε
 πάντοτε ἀσφαλεῖς ἀπὸ πάσης μομφῆς. Οὕτως ἡ αὐστηρότης τοῦ Πλά-
 τῶνος δικαιολογεῖται καθ' ἡμᾶς ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν πρώτην ἡλικίαν· θὰ
 ἦτο σφάλμα νὰ τερήσῃ τις ἐπὶ μακρὸν χρόνον περὶ τὴν ψυχὴν εἶδος τι
 ὑγειονομικῆς ζώνης, ὑπὸ τὸ πρόσχημα δὲ τῆς ἀπὸ τῶν πειρασμῶν προ-
 φυλάξεως νὰ δικαιωνίσῃ κηδεμονίαν, ἣτις ἤθελεν ἀποκλείσει πᾶσαν εὐθύ-
 νην καὶ πᾶσαν ἠθικὴν ἀξίαν.

III

Ἡ Μουσικὴ καὶ ἡ Γυμναστικὴ, ἀποτελοῦσαι ἄπασαν τὴν ἀνατροπὴν
 τῶν νέων φυλάκων ἀπὸ τῆς ἡλικίας τῶν δέκα μέχρι τῶν εἴκοσιν ἐτῶν,
 ἀνταποκρίνονται κάλλιστα πρὸς τὴν καθ' ἡμᾶς μέσῃν ἐκπαίδευσιν. Δὲν
 ἤθελον νὰ ἐκθέσω λεπτομερῶς ὅ,τι ἰκανῶς πᾶς εὐπαίδευτος ἄνθρωπος
 γινώσκει. Γνωστὸν ὅτι κατὰ Πλάτωνα ἡ μουσικὴ περιλαμβάνει οὐ μόνον
 ὅ,τι διὰ τῆς λέξεως ταύτης ὀρίζομεν, ἀλλ' ἐπίσης καὶ τὴν γραμματικὴν
 καὶ τῶν τότε ὑφισταμένων ἐπιστημῶν τὰ στοιχεῖα. Ἐπιμένω ἐν τούτοις
 ἐπὶ τῆς σπουδαιότητος, ἣν ἀπέδιδεν εἰς τὴν κυρίως καλουμένην μουσι-
 κήν, τουτέστιν εἰς τὴν μελωδίαν καὶ τὸν ρυθμὸν. Ταύτην θεωρεῖ ὡς τὴν
 καλλίστην καλαισθησίας καὶ χρηστότητος τροφόν. Ἐν τῷ ζήτηματι
 τούτῳ αἱ ἀπόψεις τοῦ Ἑλληνικοῦ φιλοσόφου εἶνε ἀξιόλογοι, καὶ δὲν δυ-
 νάμεθα νὰ πράξωμεν τι κρεῖττον ἢ νὰ διδαχθῶμεν παρ' αὐτοῦ. **Χθὲς**

μόλις ἤρχισαμεν κατανοοῦντες τὴν ἠθοποιὸν τῆς μουσικῆς ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς κοινωνίας καὶ ὀρίζοντες τὴν προσήκουσαν αὐτῇ ἐν τῇ ἀνατροφῇ θέσιν. Ἐν ἀπάσαις ταῖς νεώτεραις κοινωνίαις πολλαπλασιάζονται αἱ μουσικαὶ ἐταιρίαι καὶ τὰ μουσικὰ τοῦ λαοῦ θέατρα καὶ σχολεῖα, χορευούσης ἐνισχυθῆς τῆς πολιτείας. Ἡ σπουδὴ τῆς μουσικῆς κατέστη ὑποχρεωτικὴ ἐν τοῖς σχολείοις καὶ ἐν τοῖς λυκείοις. Ἡ ἁρμονία τῶν φωνῶν ἐν τινὶ ὧραῳ χορῷ εἶνε, ἐπὶ στιγμὴν τοῦλάχιστον, τῶν ψυχῶν ἡ ἁρμονία, διότι ἡ ἕκαστον καταλαμβάνουσα συγκίνησις πολλαπλασιάζεται διὰ τῆς τῶν πάντων συγκινήσεως. Τίς οἶδεν ὁποῖαν θὰ λάβωσι δύνανται ἐν τῇ δημοκρατίᾳ τοῦ μέλλοντος τὰ αἰσθήματα τῆς ἀδελφότητος καὶ τῆς φιλοπατρίας, ὅταν κατανοήσωσι νὰ στρέψωσι πρὸς ὄφελος αὐτῶν τὴν δυνάμιν ταύτην τῆς μουσικῆς καὶ τοῦ ᾄσματος ἐν γένει, τὸ ὁποῖον τοσοῦτον θαυμάσιως μετεχειρίσθη ἡ ἐκκλησία πρὸς ἕξαρσιν τῶν μυστικῶν αἰσθημάτων;

«Ὁ πολιτισμὸς, λέγει ὁ Σπένσερ, συνίσταται ἐν τῇ προσπαθείᾳ πρὸς μεταρρύθμισιν τοῦ χαρακτῆρος ἡμῶν διὰ τῆς καταστολῆς τῶν τάσεων ἐκείνων, αἵτινες διεγείρουσιν ἐν ἡμῖν τὸν ἀνταγωνισμὸν, ἐξεγείροντες δὲ τὰς καθιστώσας ἡμᾶς κοινωνικοῦς — ὅπως θέσωσι χαλινὸν εἰς τὰς ἐγωϊστικὰς ἡμῶν ἐπιθυμίας καὶ ἐξασκήσωσι τὰς μὴ ἐγωϊστικὰς — ὅπως θέσωσιν ἐν τῇ θέσει τῶν τέρψεων, αἵτινες ἔχουσι τὸ ἀντικείμενον αὐτῶν ἐν ἡμῖν μόνοις, τὰς τέρψεις, αἵτινες γεννῶνται ἐκ τῆς εὐδαιμονίας ἄλλων. Ἐνῶ δὲ ἡ ἡμετέρα φύσις, συμμορφουμένη οὕτω πρὸς τὸν κοινωνικὸν βίον, ἀποκαλύπτει τὸ συμπαθὲς αὐτῆς μέρος, γεννᾶται ταῦτο χρόνως γλώσσα, ἀρμόζουσα πρὸς συμπαθεῖς σχέσεις, γλώσσα δι' ἧς παρέχομεν εἰς τοὺς ἄλλους συμμετοχὴν ἐν τῇ εὐδαιμονίᾳ ἡμῶν, συμμεριζόμενοι ἅμα τὴν ἰδίαν αὐτῶν εὐδαιμονίαν.

«Ἡ διττὴ αὕτη πρόοδος, ἧς δυνάμεθα ἤδη ἀρκούντως νὰ ἐκτιμήσωμεν τ' ἀποτελέσματα, θὰ ἐξυκολουθῆσθαι προβαίνουσα πέρα τοῦ ὁρίου ἐκείνου, τὸ ὁποῖον δυνάμεθα νὰ κατανοήσωμεν. Ἐὰ αἰσθήματα ἡμῶν θὰ ἐξέλθωσι βαθμηδὸν ἀπὸ τοῦ μυστηρίου, ἐν ᾧ τηροῦμεν αὐτά, καθ' ὅσον θέλουσιν ἐπιδειχθῆ εἰς ἑτέραν ἀνάγκην μυστηρίου, τότε δὲ θέλουσιν ἐπιδειχθῆ ἐν ἐλευθερίᾳ, ἣν δὲν τολμῶμεν νὰ ἐπιτρέψωμεν αὐτοῖς σήμερον καὶ πρὸς τοῦτο ἀπαιτεῖται ἰδιάζουσα εἰς αὐτὰ γλώσσα, ἐκφραστικωτέρα... Ἄν λοιπόν, ὡς ἀπεπειράθημεν ν' ἀποδείξωμεν, ἀπόκειται εἰς τὴν λειτουργίαν τῆς μουσικῆς νὰ βοηθήσθαι εἰς τὸν σχηματισμὸν τῆς γλώσσης τοῦ πάθους, δυνάμεθα εἰπεῖν, ὅτι αὕτη παρασκευάζει τὴν ἔλευσιν τῆς

ὑπερτάτης ἐκείνης μακαριότητος, ἥ; παρέχει ἡμῖν ἀορίστως τὴν προαπόλαυσιν. Τὸ ἰδιόαινον τοῦτο αἶσθημα ἀγνώστου εὐδαιμονίας, τὸ ὁποῖον ἐξεγείρει ἡ μουσικὴ ἐν ἡμῖν, τὸ συγκεχυμένον ἐκαῖνο ὄνειρον ἰδεώδους καὶ νέου βίου, πάντα ταῦτα εἶνε προφητεία, ἥ; τὴν ἐκπλήρωσιν διασφαλίζει. Ἡ παράδοξος αὕτη δύναμις, ἥ ἐν ἡμῖν ὑπάρχουσα, νὰ συγκινώμεθα οὕτω διὰ τῆ; μελωδίας καὶ τῆ; ἁρμονίας, ὑποθέτει, δύναται τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ἡ ἡμετέρα φύσις δὲν εἶνε ἀνίκανος νὰ πραγματοποιήσῃ τὰς εὐτελεστέρας ἐκείνας τέρψεις, ὧν σκοτεινὸν παρέχουσιν ἡμῖν προαἶσθημα ἡ μελωδία καὶ ἡ ἁρμονία, καὶ ὅτι μάλιστα ἔσονται τι αὐταὶ ἐν τῇ πραγματοποιήσῃ τοῦ ὄνειρου τούτου... Ἡ μουσικὴ λοιπὸν πρέπει νὰ λάβῃ πρῶτην μεταξὺ τῶν καλῶν τεχνῶν θέσιν, διότι αὕτη συντελεῖ ὑπὲρ πάσας εἰς τὴν εὐδαιμονίαν τῆ; ἀνθρωπότητος. Τοιοῦτο τρόπον, ὅταν ἠθέλομεν ἀπολέσει ἀπὸ τῆ; ὄψεως ἡμῶν τὰς ἀμέτους τέρψεις, ἃς ἐν εἰλάσῃ ὄρα παρέχει ἡμῖν αὕτη, δὲν θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ἐπευφημήσωμεν ἄγαν ἐπὶ τῇ προόδῳ ταύτῃ τῆ; καλλιτεχνίας τῆ; μουσικῆς, ἥ; τις βλίνει νὰ καταστῇ ἐν τῶν χαρακτηριστικωτάτων τοῦ καθ' ἡμᾶς καιροῦ σημείων».

Ἄσυνείδητος ἐπιστροφή εἰς τὰς ἀρχὰς τῆ; ἐλληνικῆς φιλοσοφίας μᾶς κάμνει ν' ἀποδώσωμεν αὐξουσιν ὀσημέραι σημασίαν εἰς τὴν γυμναστικὴν. Αὕτη, κατὰ Πλάτων, ἀποτελεῖ ὅσον καὶ ἡ μουσικὴ οὐσιώδες στοιχεῖον τῆ; μέσης ἐκπαιδεύσεως· ὁ δὲ ἀνταγωνισμὸς αὐτῶν ἐξασφαλίζει τὴν εὐτυχὴ ἐκείνην ἁρμονίαν τῶν φυσικῶν καὶ πνευματικῶν δυνάμεων, ἄνευ τῶν ὁποίων ὁ ἄνθρωπος μένει ἀτυχής. Μόνη καθ' ὀλοκληρίαν ἡ μουσικὴ ἦτο κίνδυνος νὰ καταστήσῃ τὴν ψυχὴν δειλὴν καὶ ἐκτεθηλυμένην, μόνη ἐπίσης ἡ γυμναστικὴ ἠθέλει ἀναπτύξει ἐν αὐτῇ ἀγρίαν σκαϊότητα. Εἶνε αὐταὶ ἀλήθειαι, ἀπὸ καθολικῆ; ἐμπειρίας ἀπορρέουσαι, ἄξια παντὸς χρόνου. Δὲν φοβούμεθα μὴ σύστημα δημοσίως ἀνατροφῆ; ὀρίση ποτὲ παρ' ἡμῖν λίαν ὑπέροχον ἐν τῇ γυμναστικῇ θέσιν· καὶ ἴσως θὰ λάβωμεν ἀνάγκην ν' ἀντενεργήσωμεν ἐν τῷ μέλλοντι κατὰ τῆ; ἀκροτάτης ἀντιθέσεως. Οὐδὲν δ' ἐν τῷ ἀντικειμένῳ τούτῳ σοφώτερον τῶν ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος τεθέντων κανόνων.

(Ἐπιτετατὸ τέλος).

